

Edukacja finansowa – ubóstwo – zdrowie finansowe gospodarstw domowych

Dr hab. Ryszard Szarfenberg
Instytut Polityki Społecznej UW

Konferencja „Edukacja finansowa - nowa metoda pracy z rodzinami wykluczonymi ekonomicznie”

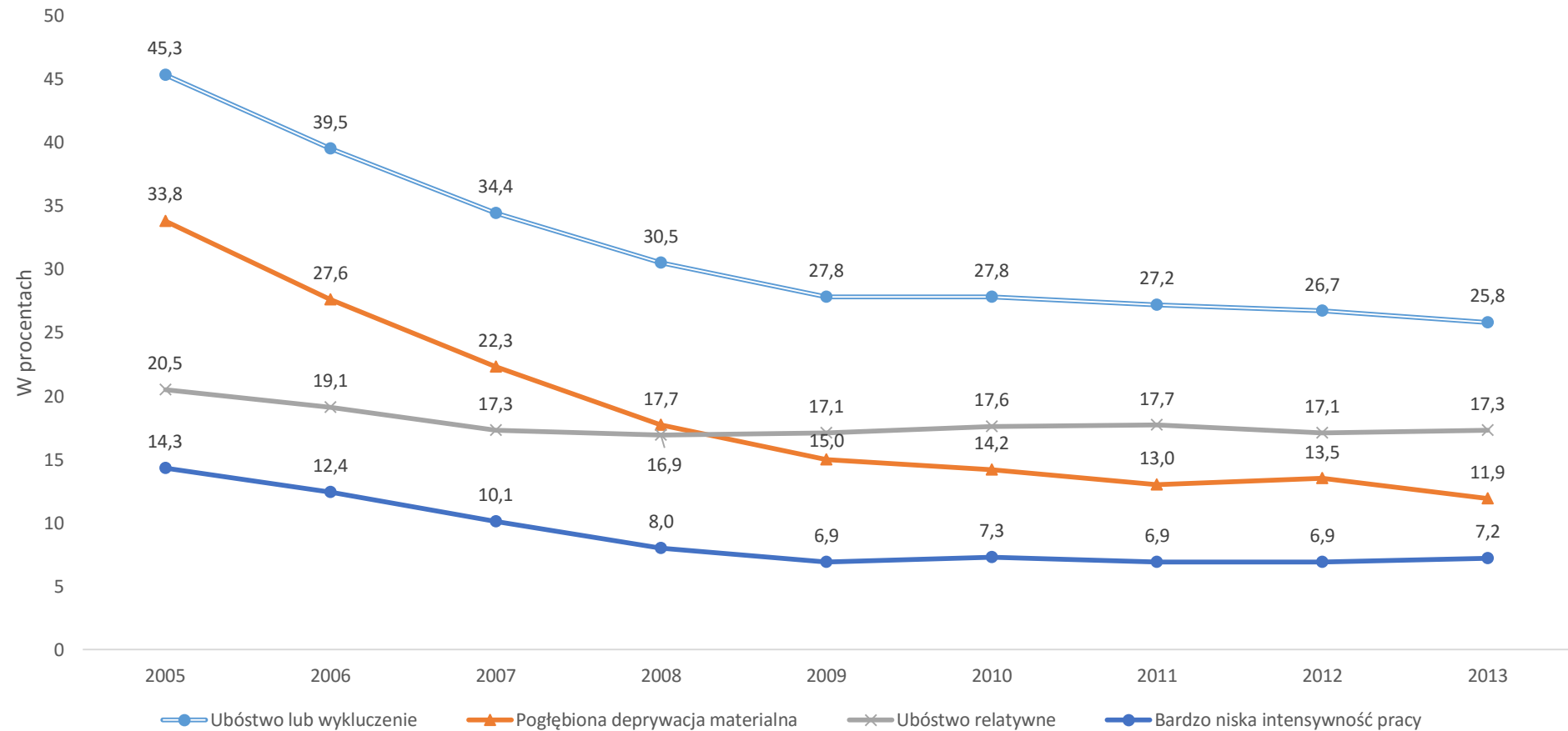
Warszawa, 18 września 2015

Ubóstwo i wykluczenie – kilka upraszczających uwag wstępnych

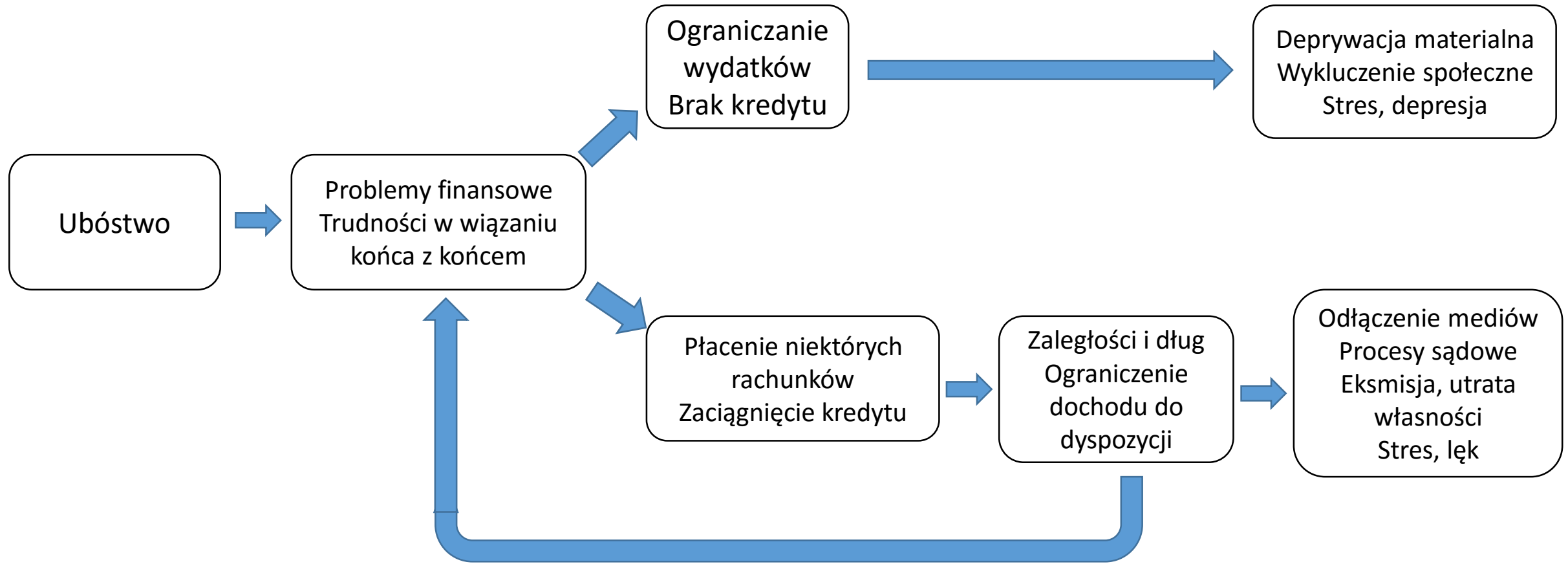
- Ubóstwo ekonomiczne gospodarstwa domowego: **nie jest w stanie nabyć minimalne wystarczającej ilości i jakości tych dóbr i usług, które zaspokajają podstawowe potrzeby jego członków** (relacja: środki ekonomiczne a standard zaspokojenia podstawowych potrzeb)
- Wykluczenie ekonomiczne gospodarstwa domowego: **niepełne lub brak uczestnictwa jego dorosłych członków w rynku pracy** (relacja: faktyczne zatrudnienie, samozatrudnienie a standard pełnego uczestnictwa)
- Związek ubóstwa i wykluczenia ekonomicznego: **pełne uczestnictwo gospodarstwa domowego w rynku pracy nie zawsze, ale w większości przypadków zapewnia dochody, które pozwalają zaspokoić podstawowe potrzeby jego członków ponad minimalny poziom**

Ubóstwo i wykluczenie – trendy w Polsce

Zagrożenie ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz trzy wskaźniki składowe: ubóstwo relatywne, pogłębiona deprivacja materialna, bardzo niska intensywność pracy (w stosunku od populacji)

Od ubóstwa przez zadłużenie do wykluczenia

Finansowe wymiary ubóstwa

1. Dochody członków gospodarstwa domowego **nie wystarczają na pokrycie wszystkich niezbędnych wydatków**
 - Głównym problemem jest zbyt niski dochód
 - **Rozwiązaniem jest zwiększenie dochodu**, aby był wystarczający
2. Dochody członków gospodarstwa domowego **wystarczają na pokrycie wszystkich niezbędnych wydatków, ale faktyczne wydatki nie pokrywają wszystkich niezbędnych potrzeb**
 - Głównym problemem nie jest zbyt niski dochód, ale struktura wydatków
 - **Rozwiązaniem jest poprawa struktury wydatków**, aby lepiej odpowiadały niezbędnym potrzebom

Zdrowie finansowe

Zdrowie finansowe gospodarstwa domowego to taki **stan jego łącznych dochodów i wydatków (stan budżetu) w danym okresie, który spełnia co najmniej trzy warunki jednocześnie**

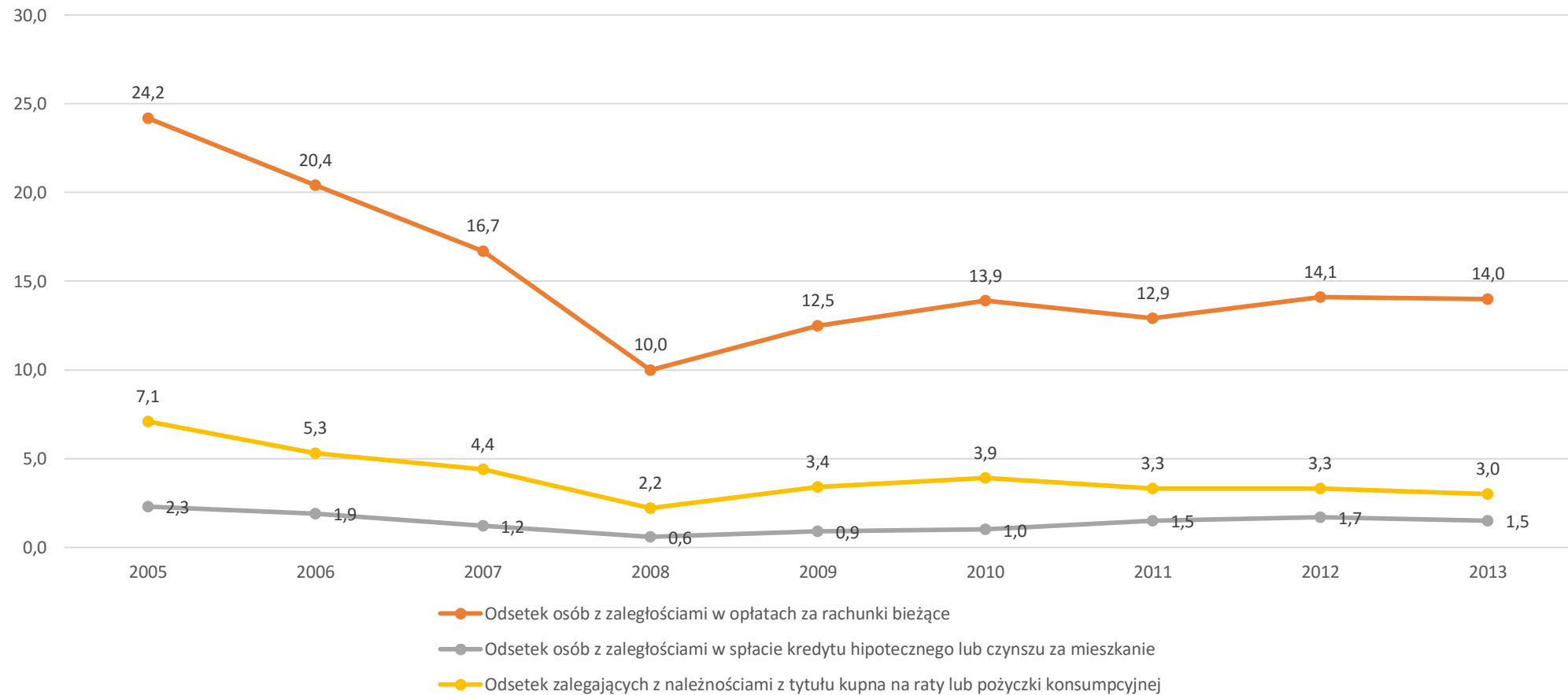
1. Członkowie gospodarstwa domowego mają zaspokojone podstawowe potrzeby na przynajmniej minimalnym poziomie (**brak ubóstwa**)
2. Członkowie gospodarstwa domowego mają takie oszczędności i/lub inwestycje, które **zabezpieczają je na przyszłość**
 - a. zabezpieczają je przed niezaspokojeniem podstawowych potrzeb w przyszłości
 - b. są podstawą dla zwiększania dochodów w przyszłości
3. Członkowie gospodarstwa domowego nie mają łącznych zobowiązań finansowych o charakterze nadmiernego zadłużenia (**brak nadmiernego zadłużenia**)

Nadmierne zadłużenie

- Zadłużenie gospodarstwa domowego oznacza, że ma do spłaty zobowiązania finansowe (potocznie „ma długi”)
- Zadłużenie może być niedostateczne lub nadmierne
 - **Niedostateczne zadłużenie** – brak dostępu do dodatkowych źródeł siły nabywczej ogranicza swobodę decyzji ekonomicznych gospodarstwa domowego
 - **Nadmierne zadłużenie** – gospodarstwo domowe nie jest w stanie spłacać swoich bieżących zobowiązań finansowych
- Jeden ze sposobów rozumienia nadmiernego zadłużenia łączy je z ubóstwem: **nadmierne zadłużone jest to gospodarstwo domowe, które po spłaceniu bieżących zobowiązań znajduje się w sytuacji ubóstwa, tzn. pozostałe po spłacie środki nie pozwolą zapewnić minimum jego członkom**

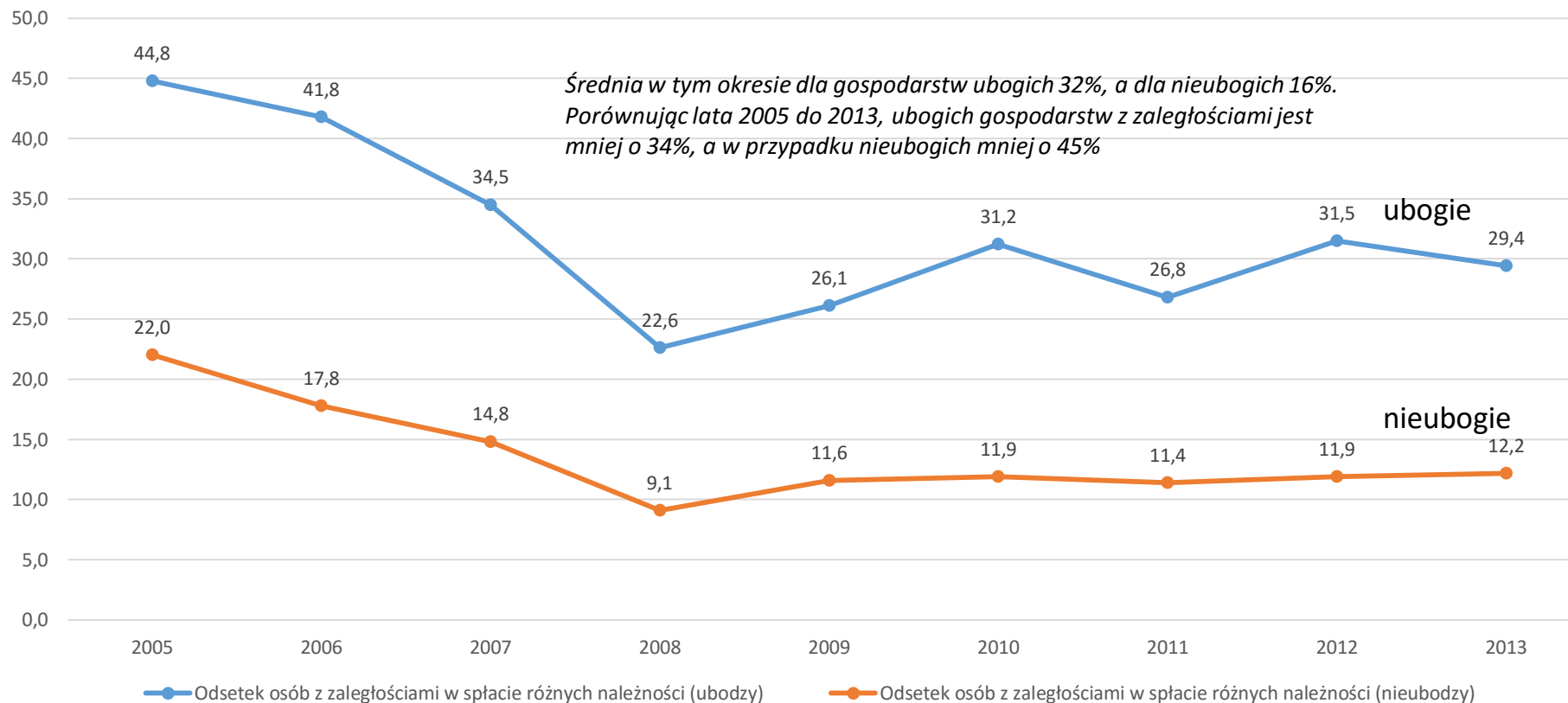
Przejawy nadmiernego zadłużenia – zaległości w opłatach

Zalegający z opłatą należności z różnych tytułów w Polsce 2005-2013 (w %)

Zaległości w opłatach ubogich i nieubogich gospodarstw domowych

Odsetek gospodarstw domowych z zaległościami w trzech kategoriach łącznie według ubóstwa (w %)

Kompetencje finansowe

Kompetencje finansowe gospodarstwa domowego to

- **wiedza,**
- **umiejętności,**
- **postawy** jego członków

w zakresie

- **źródeł dochodów i sposobów uzyskiwania ich** z tych źródeł,
- decyzji i zachowań dotyczących
 - wydawania uzyskanych dochodów **na konsumpcję,**
 - **oszczędzania** na przyszłość,
 - **inwestowania** w celu zwiększenia dochodów w przyszłości

Znaczenie kompetencji finansowych dla zdrowia finansowego

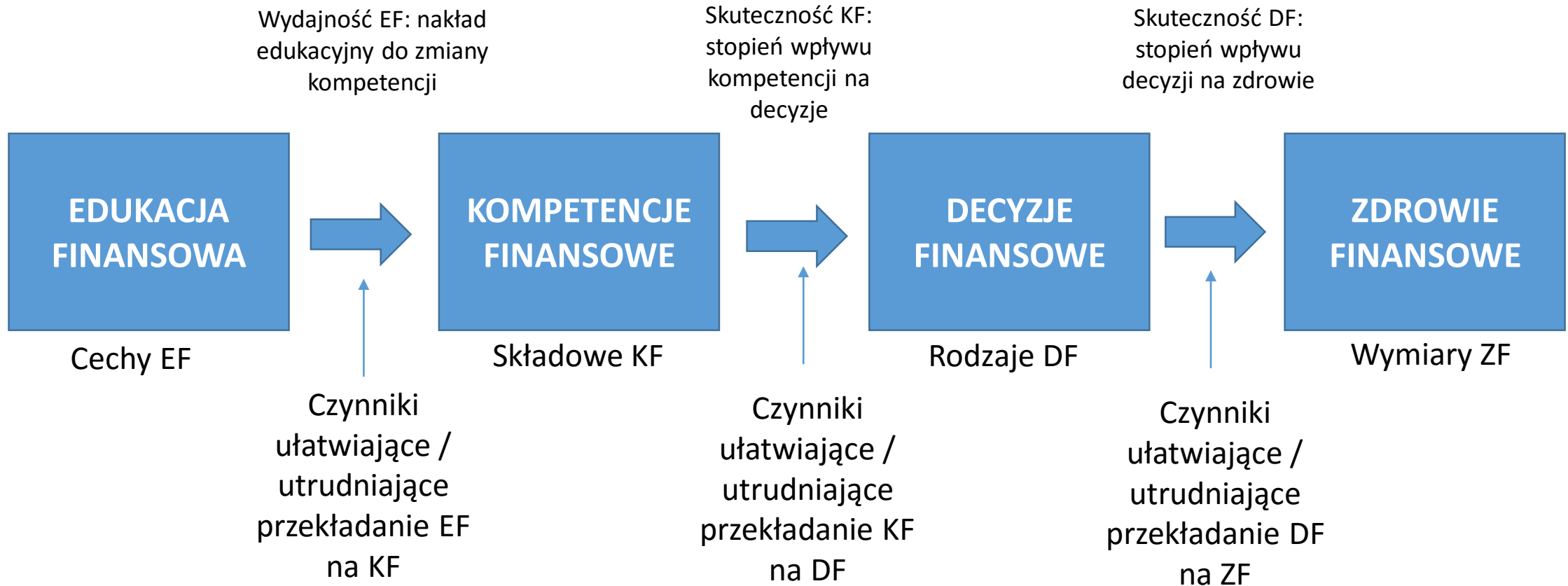
Założenia

1. Na decyzje i zachowania gospodarstwa domowego dominujący wpływ mają indywidualne kompetencje jego członków
 2. Świat finansów osobistych (dochodów, wydatków, oszczędności, inwestycji, długów) jest bardzo złożony
 3. Ze względu na złożoność świata finansów indywidualne decyzje i zachowania członków gospodarstwa domowego mogą być mniej lub bardziej trafne
 4. Im mniej trafne są te decyzje i zachowania, tym mniej zdrowe finansowo jest gospodarstwo domowe
- **Wniosek: zwiększanie kompetencji finansowych członków gospodarstwa domowego, zwiększy trafność ich decyzji w świecie finansów, co poprawi zdrowie finansowe gospodarstwa, czyli ograniczy ubóstwo**

Interwencje mające na celu zdrowie finansowe oparte na kompetencjach

- **Teoria:** kompetencje finansowe są kluczowe dla zdrowia finansowego
- **Cel ostateczny do osiągnięcia:** zdrowie finansowe gospodarstw domowych
- **Cel pośredni do osiągnięcia:** odpowiednie kompetencje finansowe członków gospodarstw domowych
- **Sposób osiągania celów:** zwiększanie kompetencji finansowych członków gospodarstwa domowego
- **Główne środki służące osiągnięciu celów w określony sposób, np.:**
 - Informowanie (zwiększa wiedzę)
 - Szkolenie (tworzy umiejętności)
 - Edukowanie (zwiększa wiedzę, tworzy umiejętności)

Model interwencji dla edukacji finansowej

Badania nad interwencjami EF – przykład z USA

- Cechy badanego programu
 - Dla osób ubogich w mieszkaniach socjalnych
 - Obowiązkowy
 - 12 godzin szkoleń zdalnych w ciągu kilku wieczorów
- Cechy badania
 - Eksperymentalne z grupami eksperymentalną i kontrolną wybranymi losowo
 - Zachowania finansowe grupy eksperymentalnej i kontrolnej monitorowano przez 12 miesięcy
- Wyniki badania
 - Istotny statystycznie wpływ stwierdzono tylko w przypadku zadłużenia: w grupie eksperymentalnej w porównaniu z kontrolą zwiększyło się ono, nie mając jednak negatywnych konsekwencji w ciągu okresu obserwacji

Co wiemy o skuteczności programów edukacji finansowej na świecie?

- Metaanaliza, czyli systematyczne i statystyczne podsumowanie wyników wielu badań nad wpływem programów typu EF
- Dwie metaanalizy - pierwsza dotyczyła 80 programów interwencji EF (2014), druga już 188 programów (2015)
- Badania tych programów z różnych krajów, ale do 2008 r. 98% badań było z USA, po 2008 r. odsetek ten zmniejszył się do 54%
- Co przede wszystkim badano i jak?
 - wpływ **interwencji w postaci edukacji finansowej** (eksperymentalne i quasi-eksperymentalne, tu było 80 w pierwszej metaanalizie i 188 badań w drugiej)
 - wpływ zmierzonych kompetencji finansowych na zachowania finansowe (korelacyjne, ekonometryczne, 2014)
- Duże zróżnicowanie programów (rodzaj, intensywność, czas, miejsce, przedmiot wpływu, np. oszczędności, terminowa spłata kredytów, ewidencjonowanie wydatków, kompetencje finansowe)

Jakie wnioski z metaanaliz?

- Programy z zakresu edukacji finansowej w bardzo niewielkim stopniu wpływały na zachowania finansowe, szczególnie, gdy kierowano je do grup o niskich dochodach (2014)
- Edukacja finansowa może wpływać na niektóre zachowania finansowe, w szczególności na oszczędności i ewidencjonowanie wydatków (2015)
- Trudność w stwierdzeniu wpływu cech programów na ich wyniki (2015)
- Nieobecność ekonomicznej ewaluacji (koszty do korzyści) interwencji wpływających na kompetencje finansowe (2015)

Literatura

- J. Michael Collins (2013) *The Impacts of Mandatory Financial Education: Evidence from a Randomized Field Study*. *Journal of Economic Behavior and Organization* 95:146-158
- Daniel Fernandes, John G. Lynch Jr., Richard G. Netemeyer (2014) *Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors*. *Management Science* 60(8):1861-1883
- Margaret Miller, Julia Reichelstein, Christian Salas and Bilal Zia (2015) *Can You Help Someone Become Financially Capable? A Meta-Analysis of the Literature*. *The World Bank Research Observer* 30(2):220-246